

LEHES

Hämar säästuvalgus

Ümarlausa heidab Siim Vatalin valgust säästupidamiseks. Valgusallikas on temas leiduvate elavhõbedaaurude tõttu ühtlasi mürgiallikas, mis muudab toote kahe teraga mõõgaks. Probleemtoodete tagastamine ei ole aga tehtud võrdväärselt mugavaks nende ostmisega.

Loe lk 2

Põline loodusekaemus

«Kui meil oleks filmikaamera olnud kaasas kõik need kümme aastat, kui käisime koos luhas... siis oleks kõik see, mida seal näinud oleme, filmis sees.»

arutlevad Silvia Lotmanile antud intervjuus filmi «Vanamees ja põder» kaks osalist – eakas jahimees Harri Põldsam ning lapselaps ja kaameramees Joosep Matjus.

Loe lk 3

Pikk koolitund võib olla kõitev

Harjumaa Oru kooli õpetajad Elina Veering ja Elve Kukk on loonud algklasside õpilastele nn pika tunni metoodika. Lähtudes kodukoha loodusest, saadakse teadmisi ka teistes ainetes. Kord või paar kuus tehakse klasside ukseid lahti, õpilased saavad töörihmi moodustada ning valida endale ise jõukohase ülesande.

Loe lk 4

Paljukesi auto peal

Autovaba päev ärgitas toimetaja Liina Espenbergi uurima, kui levinud on Eestis igapäevased ühissõidud ehk autosõidu jagamine. Näiteid sellistest seltskondadest leidis ta Saaremaast Setumaani. Koos ei sõideta enamasti mitte sellepärast, et nii on rohelisem, olulisemaks osutub sotsiaalne aspekt – odavam või kiirem sõit või lihtsalt hea seltskond.

Loe lk 5

Kasv tõmbub koomale

Liialt sageli tõmmatakse majandusküsimuste avalikus debatis võrdusmärki kasvu ja arengu vahele. Mis juhtub aga siis, kui kasv ületab maakera piirid. Maie Kiisel kirjutab välismaaküljel kahaneva majandusega ühiskonna mudelist, kus on enam sotsiaalset võrdsust ja vähem ressursikasutust.

Loe lk 6

Pudeleisse villitud saak

Paljudel on see kogemus olemas, kuidas pudel keldri- või saunanurgas seisab ning aeg-ajalt «mulks» teeb, kirjutab Külli Hovi. Pudelid seal hämaras nurgas olid suured ja kõhukad, kuni 25-liitrised uhked vana kooli korvpudelid, milles käärts koduvein.

Loe lk 7

Kilekott jääb kilekotiks

Eha Järv
eha@greengate.ee

Roheline Värav lagundas kuus kuud maisitärklisest valmistatud ökokilekotti, mis lõpuks lagunes, kuid siiski mitte täielikult.

«Ma olen kilekott, tapja sinu kõrval, ma olen kilekott, ma olen sarimörvar,» kõlab ansambli Toe Tagi räpplaulu refrään, mida kasutas oma reklaamides läinud-suvine, maist augustini kestnud kilekotivastane kampaania. Rohelise Värava toimetuse püüdis samal ajal eksperimenti korras Võrtsjärve mudas ära lagundada Maxima ökokilekotti (kirjutasime eksperimenti algusest oma märtsikuisest lehes artiklis «Biologunev kilekott proovitules»).

Kampaaniad lõppesid ja meil saabus augusti lõpus aeg oma katsejänes mudast välja tõmmata. Oieti polnud me kotti matnud mitte järvepõhja, vaid mudaga täidetud plastikkasti.

Järvemudast, kergelt mädamunalõhnalisest hallikasmustast ollusest turritavad terved ja tugevad valged kotisangad.

Katsetehnikuks palutud maaülikooli üliõpilane Katrin Tähepõld haarab sangadest... Biokilest ostukott kerkib mudast, räbaldunud ja auklik, ning rebeneb mudavoolu raskuse käes. Siiski rohetavad hapral plastikul reklaamteksti katked. Roheline, kuid püsib kaul!

Järvemudas ligunenud ostukotti leivapätsi enam ei pane, kuid kilet on järel veel küll ja küll. Väikesel pildil katse algus kevadel.

2 x Juhani Püttsepp

Olime pakkunud kiletoitu Võrtsjärve põhjamuda elanikele, kuid talvel, esimese katsekuu järel ei ilmutanud kilekott vähimaidki lagunemise tunnuseid. Reklaami kohaselt lagunevat biokile ühe komposteerimistsükli jooksul, poole aastaga. Teadsime, et järve-muda elustik ei anna võrrelda kompostikuhila liigirikkusega, umbes mudas ei suuda paljud lagundajad vastu pidada. Jäime siiski oma katsekeemile truuks ning jätsime kilekoti suveks mudakasti ligunema.

Kontrollisime suve jooksul

mudakasti ning segasime vett li-saks.

Samal aja näidati televisioris reklaamklippe «Kilekott tapab!». Noorte keskkonnasõprade ühenduse JCI GO KODA ja Keskkonnauuringute Keskuse organiseeritud kampaania mõjus paljudele. Lootsime meigi siiralt oma katse õnnestumisele, et biologunevat ostukotti ei saa nimetada killerkottiks.

Möödunud poole aasta jooksul panime tähele, et toidupoodides valivad ostjad kaupa pikemalt kaalutledes, ühed loevad teadlikult toiduaine koostise märkeid, teiste hoolsam valik lähtub kõhnemast rahakotist. Uha sagedamini õngitseb ostja välja kaasavõetud riidest ostukoti või kasutatud kilekoti ega haara kasalindi alt uut.

Maxima kaupluseketi avalike suhete juht Erkki Eri laid kõneleb, et ostukottide korduvkasutus

on inimestes päris hästi juurdunud ning ei ole seotud nii palju ostujõu langusega, kui teadlikkuse tõusuga. Kaupluse kaalulettide kilerulli juures paiknev roheline küsimärgiga silt manitseb võtma kilepakendeid nii vähe kui võimalik. Biologunevate ostukottide müük püsib endiselt kümne protsendi ligidal, neid kallimahinnalisi kotte kasutatakse lihtsalt pikema aja vältel.

Augustikuus loovutasid paljud inimesed kaubanduskeskuste juures toimunud mõtteviisi- ja kotivahetuspäeval oma kasutatud kilekotid ning said vastu riidest ostukoti.

Biokile laguneb küll tuhat korda kiiremini tavalisest plastikust, kuid loomad ja linnud, kes kiletkiide kammitsaisse satuvad või need alla kugistavad, ei leia teadmist, et tegu on biokilega, mingit kergendust – neid see enam ei päästa.

Kilekoti tänapäevast

- Maailmas võetakse igas minutis kasutusele umbes miljon uut kilekotti.
- Aastas raisatakse inimese kohta keskeliläbi 10 kilo plastpakendeid.
- Kilekotid tapavad igal aastal umbes miljon looma-lindu.
- Eestlased soetavad aastas ligi 700 miljonit kilekotti ning tekitavad sellega 7000 tonni kilejätmeid.
- Uuringufirma Faktum & Ariko läbi viidud küsitluse kohaselt ei plaani 46 protsenti vastanutest lähiajal kilekottide tarbimist vähendada.
- Kõrgeima sissetulekuga inimeste rühmas on riidekotti sageli kasutatavate inimeste osakaal tõusnud aastaga 25 protsendini.

www.killerkott.org

Üksikmüügi-
hind 10 krooni

ÜMARLAUD

Säästupirni eri tähendused kassi ja inimese maailmas

Toakassi maailmas ei ole mõisteid «diivan», «vaip» või «valgusti», on vaid mõnus koht magamiseks. Samuti ei küsi kass, kes on tema aseme tootnud ja mis saab sellest pärast ribadeks künistamist. Mis on säästupirn kassi silmis? Valgus vaid, ei muud.

Inimese maailm on keerulisem. Üks ese võib seal olla mitmes rollis ning võib muuta oma tähendust vastavalt kogemustele ja teadmistele.

Keskkonnateemadest huvitava, aktiivselt teavet otsiva ja analüüsiva inimese jaoks on säästupirn hea kompromiss: õige kasutuse korral tunduvalt väiksem energiakulu kompenseerib mürgist elavhõbedaauru sisaldava toote käitlemisega tekkivat ökoloogilist jalajälge. Mõistagi on keskkonnateemadest huvitavaid aasjaks viia kasutatud säästupirni mõeldud päikesepaistelisel nädalavahetusel kaugel linna servas asuvasse keskkonnajaama, õpetlikkuse mõttes koos perega, ning võtta korda läinud päeva puhul ette ka piknik. Kuid mitte kõik ei ole nii pühendunud.

Elavhõbe pole naljaasi

Keskkonnaküsimustest veidi vähem sisse võetud kodaniku suhtumisel säästupirni on määravaks aritmeetika: kas säästab rohkem kui maksab, kas on lihtsam visata prügikasti või viia kogumispunkti? Prügikasti mõistagi ei tohi, sest selles on elavhõbedat. Milline elavhõbe? Lambi karbil pole selle kohta vähimatki märgit! Tõepoolest, elektri- ja elektroonikaseadmete puhul, mille alla säästupirn liigitatakse, ei ole selle märkimist nõutud. Miks siis patareid ja akudel on kahjulikud elemendid kenasti kirjas? Hiljutine äge poleemika transrasvade küsimuses tõi esile avalikkuse üldise ootuse, et toodetel peaks olema rohkem detailset ja arusaadavat teavet. Ei ole vist vaja selgitada, et säästupirn võib kasutuse käigus mõnikord puruneda. Kas tarbija peaks teadma, milline organismis hõlpsasti ladestuv mürgine element teda ja keskkonda klaasi purunemisel ründab ja kuidas sel puhul käituda?

Elavhõbedamärgise ilmumiseks pakendile pole vaja teha muud, kui tõsta säästupirni välja elektritoodete hulgest ning märkida see seaduses erijuhtumina koos patareide ja akudega. Viimaste puhul nõuab seadus jaemüüjatelt toodete ohutut kasutamist ja käitlemist tutvustavat iga-aastast kampaaniat. Miks ei võiks see nii olla ka säästupirni puhul, eriti olukorras, kus vahetu

mürgistuse oht on tunduvalt suurem kui patareide puhul?

Peame ise end õpetama

Üks on selge: säästupirni massilise kasutamise mõju keskkonnale ei määra eeskätt Euroopa Liidu energiapoliitika üllad eesmärgid, vaid tootjate, vahendajate ja eriti just kasutajate tegelik käitumine. Päril palju on tehtud mõjutamaks tarbijat säästupirni valima. Märksa vähem on näha olnud samavõrd mõjusat kampaaniat, mis selgitaks säästupirni võimalikku kahjulikku mõju inimestele ja keskkonnale. Vastutust ei saa delegeerida, otsustav osa on kodanikualgatusel: rääkige oma sõprade ja tuttavatega, rääkige kaupluste juhatajatega ja tulestage neile meelde, et säästupirn nende lettidel on probleemtoode, mis paneb müüja õlule hulga kohustusi.

Jäätmeseaduse § 25 lõige 1 ütleb: «Probleemtoode on toode, mille jäätmed põhjustavad või võivad põhjustada tervise- või keskkonnoahtu, keskkonnahäiringuid või keskkonna ülearust risustamist.» Kõik probleemtooted, sealhulgas säästupirnidena tuntud kompaktluminofoorlambid, tuleb tarbijate käest tagasi koguda ja luua selleks vajalikud tingimused. Keskkonnaministeriumi jäätmesaaduse peaspetsialisti Malle Piirsoo kinnitusele nõuab seadus ostja teavitamist küllaltki rangelt.

Esiteks: kaupluses peab olema ostjale nähtavas kohas väljas informatsioon, mis selgitab vajadust viia kasutatud säästupirn ohtlike jäätmete kogumispunkti. Samuti peab olema väljas teave selle kohta, kus asub lähim kogumispunkt. Juhtul kui kümne kilomeetri raadiuses ohtlike jäätmete kogumispunkti ei leidu, on kauplus kohustatud ise korraldama säästupirni tagasivõtmise ja jäätmejaama viimise.

Teiseks: sõltumata jäätmejaama asukohast peab iga säästupirni müüv kauplus võtma säästupirni vastu põhimõttel üks ühele: ostes uue säästupirni, peab ostja saama tagasi anda vana säästupirni sõltumata selle ostukohast, võimsusest või tootjast.

Kuni kauplused pole asunud ostjaid teavitama ning kuni probleemtoodete tagastamine ei ole tehtud võrdväärselt mugavaks nende ostmisega, jääb säästupirn kahe teraga mõõgaks, mis lõikab ühelt poolt väiksemaks meie elektriarveid, teisalt aga muudab üha ahtamaks seda ruumi, kus ohtu keskkonnale on iseenesest mõistetav.

Siim Vatalin
greengate@greengate.ee

KARIKATUUR

Marek Strandberg

KOMMENTAAR

Ootad ilmalt vaid päikest?

Porikuu esimesel nädalavahetusel lähenes Atlandilt selle aasta esimene, ilmafännide pruugis Söreniks ristitud tormitsüklon. «Brrr!» väristavad inimesed sügistuule võimuses astudes ning tõmbavad jopehõlmad koomale.

Piitsutavale sügistormile vastu rühkimine annab vaimuenergiat, rebib uitmõtted peast ning kõdulõhnaline pori puhastab meeli. See annab paljudele meist rohkem kui kõrvetav suvekummut. Ülejäänud põhjalaiuste elanikud kiikavad seevastu lõunamaareiside reklaame ning otsivad suvepikendust. Inimeste tunded laiuvad seinast seinast. «Jätkuse tipp!» manab Peeter Volkonski oma äsja ilmunud raamatus nii sügist kui ka talve, armu ei leia kevad ega suvigi. Füsioloogiprofessor Selma Teesalu kinnitab, et meie ilmal ei ole häda midagi, püüdkem ainult mõistlikult oma looduslike tingimusi ära kasutada. Elamine maades, kus on liiga palju päikest ja vähe vihma, ei tee inimesi õnnelikumaks.

Laiuskraadile kohaselt

Selma Teesalu on sageli nõu andnud neile, kes tunnevad end puhkuseriisilt saabu-des täiesti kurnatuna. Põhjus on mitmesuguseid – ajavahestress, harjumatu toit. «Enamikule meist on sobivaim elurütm, mis arvestab looduse rütmi, ning oskus rõõmu tunda ka sumedast sügispäevast, vana-naistesuvest ja talvekülmast. Ärgem liialdagem talvedepressioonist rääkides. Me ei

Eha Järv
Roheline Värv

«Liiga palju päikest ja vähe vihma ei tee inimesi iseenesest õnnelikumaks.»

ela ju polaarjoone taga, vaid parasvöötmes,» kõneleb teadlane.

Öötundide külmakraadid sunnivad puulehtedes klorofüllit taanduma ning lasevad silma paista kirka-matelt toonidel – vahtrete ja haabade kroonis leegib punane ning kaskedel-pärnadel kuld. Loodus särab enne puhkust oma sügisele omasel kirevas rüüs.

Suve jooksul võõras päike pruuniks põhjamaalase loomult kahvatu naha. Paljudele on päikesepruuni jume saavutamise muutunud elustiiliks ning suve lõpul on elukutseliste päevitajate nahavärvi võõrastav vaadata.

Veelgi ebaloomulikum tundub solaariumikiirguses kõrbunud nahk. Miks küll kummardatakse seda, mis ei ole meie laiuskraadile omane? Teame ka, et meie esivanemad katsid oma keha riiega isegi sedavõrd, et sääsed ei pääsenud hammustama.

Selma Teesalu hindab päikesekiirte tähtsust inimese tervisele, kuid samas manitseb mõeldukusele. Professor nimetab mela-

toniini, igavese nooruse hormooni vajalikkust. Selle eelastme – serotoniini valmistamiseks kulub omajagu päikest. «Tänapäeval teame hästi, et vähene kokkupuude päikesevalgusega võib soodustada D-vitamiini vaegust, eriti olukorras, kus liialdatult soovitatakse D-vitamiiniivaest toitu, nagu paraku sageli tehakse,» leiab Selma Teesalu.

Teatavasti on D-vitamiin nii toidust saadav kui ka organismis eneses sünteesitav hormoon. Nahas toodetavast D-vitamiini eelastmest tekib ultraviolettkiirguse toimel aktiivne D3-vitamiin ehk kolekalsiferool. D3-vitamiini saadakse toidust, eriti kalast ja kalamaksa-õlist, vähesel määral leidub seda ka taimedes. Seega teatud määral päikesevalgust, just ultraviolettkiirgust, on meile kõigile tervise huvides vaja.

Nautigem rahunemist

Sügisene päikeseloojang ei pane silmapiiri punetama mitte ainult ehataevas, vaid ka vastaspoole, koidukaarres. Miks on sügispäikese valguses rohkem punakaid toone? Füüsikud seletavad nähtust valguse erineva lainepikkusega.

Madalal silmapiiri kohal paistvalt päikeselt kiirguvast valgusest neeldub lühema lainepikkusega sinine valgus atmosfääri läbides kiiremini ning pikema lainega punane valgus jõuab meie silmadesse. Päeval, mil päike peidab end uduloori või pilverünkade taha, on ta siiski olemas. Tema valgus jõuab meieni vaid nõrgemana. Nautigem siis looduse rahunemist või ammutagem energiat sügistormide jõust.

REPLIIK

Talvitavad või talvituvad, ikka jätkusuutlikud

Kirjutasin Loodusesõbra ajakirjale loo, kus oli juttu Tartumaal Rupsil tänava suvel sirgunud väike-konnakotkast. Muu hulgas seisis loos: «Väike-konnakotkad talvituvad Lõuna-Aafrikas, ja kui kõik hästi läheb, jõuab tuleval talvel sinna ka Rupsil sirgunu.»

Peagi tuli mulle kiri healt tuttavalt, ornitoloog Olav Rennolt. Olav kirjutas: «Väike-konnakotkad talvituvad Lõuna-Aafrikas, mitte ei talvitu. «Talvitama» on linnunimetuste komisjonis aksepteeritud termin. Talvituvaid linde on seni teada üksainus – unisorr Andides, kes sealse talve lausa maha magab oma tardunes. Taliuinakut tegevad imetajad küll talvituvad, suveunne suikujad suvituvad.»

Reeglina: kes on oma eksistentsi eest aktiivselt väljas, need -avad, ja kes on peitupugenult vait ja vagad on, need -uvad. Nõnda õpetasid meid Eesti-aegsed professorid Piper, Aul ja Riikojä. Talvituma hakkasid loomad alles 1970. aastate algul ENSVTA Keele ja Kirjanduse Instituudi määramisel...»

See tähendab, et kui me Olav Renno märkusest õppust võtame, siis ka meie talvitame – ostes endale sooje riideid, imetledes esimesi lumehelbeid, nuusudes nohust nina; õisiti küll silma looja lastes, kuid laiemas laastus ärkvel püsides. Kuid karu, kui ta pikemalt koos põõnab, talvitub.

Looduskirjutiste toimetajana pean leppimatut võitlust sõnaga «jätkusuutlik» – lihtsalt kustutan selle sõna võimaluse korral tekstidest maha. Vastandina Olav Renno argumentidele talvitama-talvituma asjus, ei saa ma aru, mida tähendab «jätkusuutlikkus». Mõistan, et see tähendab umbes «elagem nõnda, et ka meie lastelastel oleks, kus elada.»

Vaevalt Lembitu-aegsed eestlased mitte-jätkusuutlikult mõtlesid või toimisid. Paneb võpatama, kui keegi poliitika-uudistes ütleb: «...jätkusuutlik.» See sõna passiks pigem kraadede kohta, kes pargipingil õlut joovad. Kui viis õlut on joodud, küsib üks teiselt: «Oled sa jätkusuutlik? Kui jah, siis võtame pudeli veel!»

Elame ju ajast aega iga päev nii, et mõtleme ka homsest.

Juhani Püttsepp

juhani@greengate.ee

IMPRESSUM

Peatoimetaja: Juhani Püttsepp
(juhani@greengate.ee)

Vanetoimetaja:
Eha Järv (eha@greengate.ee)

Toimetajad:
Ylle Rajasaar (ylle@greengate.ee)
Silvia Lotman (silvia@greengate.ee)
Kadriann Saar (kadriann@greengate.ee)
Liina Espenberg (liina@greengate.ee)
Kadri Kalle (kadri@greengate.ee)

Keeletoimetaja: Katrin Raid
(kati@greengate.ee)

Makett: V5 & A6

Võrguväljaanne: www.greengate.ee

Väljaandja: Säästva Arengu Planeerimise ja Tehnoloogiate Sihtasutus

Trükk: Printall

Roheline Värv ilmub kord kuus Sirbi ja Õpetajate Lehe vahel.

9. oktoober 2009

Põdrafilmi sündimise aegu Läänemaa luhas: lapselaps Joosep Matjus (vasakul) ja vanaisa Harri Põldsam.

Veljo Runnel

Põdraga saab jutule septembris

Silvia Lotman

silvia@greengate.ee

Esimest korda Matsalu loodusfilmide festivali ajaloos andis žürii peapreemia Eesti filmile «Vanamees ja põder». Roheline Värav käis Harjumaal vestlemas filmi autori Joosep Matjuse (JM) ja ta vanaisa, filmi peategelase Harri Põldsamiga (HP).

Harri, olete põtru vaadelnud kolmkümmend aastat?

HP: Rohkemgi, peaaegu nelikümmend juba. Sellest ajast, kui põdrad tulid meie aladele (Eestisse – toim) pärast sõda. Mäletan, et esimest korda kuulsin, et keegi oli põdra lasknud 1946. aastal. Üks metsavend rääkis mulle, et lasi, mina arvasin veel, et siis hakkab metsavendadel hea elu – saavad süüa. Tegelikult ei saanud nad aga metsas pauku teha, selle järgi oleks nad üles leitud. Siis 1950. aastatel hakkas põtrade arvukus tõusma ja 1975 oli minu arvates põtrade tippohetk. Pärast seda on arvukus tasakesi pidevalt langenud. Viimastel aastatel olen küll käinud vaid Matsalu põtrade juures ega julge kogu Eesti kohta hinnanguid anda.

Olete eluaeg olnud jahimees. Kas mäletate ka oma esimest põdrajahti?

HP: Esimene põdrajaht ei jätnud mingit erilist muljet. Hästi on aga mees minu päris esimene jaht, see oli rebasejaht Nõo kandis Tartumaal. Rebane oli metsatukas, piirasime selle ümber. Oli ilus rebane, tuli just mulle peale ja sain ta kätte. Väikeuluki jaht mulle väga meeldis, see on palju toredam. Hiljem Varstus olin jahikoerte pidaja, mul olid head koerad ja see oli tore osa jahist. Umbes kakskümmend aastat tagasi, kui lõpetasin töö jahimajandis, lõpetasin ka jahipidamise. Praegu on mul tunne, et kui oleme põtradega sõbrad ja käime nendega vestlemas, siis nagu ei sobi neid enam jahtida. Ega ma sellepärast, et ise enam ei käi, jahti ennast kuidagi halvaks ei pea. Elu paugutamised lihtsalt juba tehtud.

Vanaisa ja lapselapse koostöö loodusfilmis

Harri Põldsam

- Sündinud 22. jaanuaril 1932.
- Õppis Pärnu 1. Keskkoolis. Lõpetas 1956 EPA loomakasvatuse ning 1966 Moskvas kaugõppes jahindusbioloogia eriala.
- Töötanud koos kursusekaaslasest abikaasa Virvega Abja, Varstu, Tartu ja Nõgiaru sovhoosides ja Tartu kunstliku seemendamise jaamas.
- Alates 1967. aastast kuni pensionini korvaldas jahipidamist Maatra jahimajandis.

Joosep Matjus

- Sündinud 14. juunil 1984.
- Õppis Otepää spordikoolis ja Elva gümnasiumis.
- Lõpetas 2007 Tallinna Ülikooli Balti filmi- ja meediakooli filmirežii eriala ning jätkab samas magistriõpinguid.
- Filmograafia: «Suvine dokumentaal» (2006, festivali «GoEast» parim tudengifilm; «Sleepwalkersi» parim tudengifilm; «Eesti filmipäeva» parim tudengifilm); «Uuestisünd» (2007, Matsalu filmifestivali žürii eriauhind); «Vanamees ja põder» (2009, Baikali filmifestivali parima dokumentaalfilmi auhind; Matsalu filmifestivali grand prix).

Kuidas siis juhtus, et Joosep hakkas vanaisaga kaasas põtru vaatamas käima?

JM: Vanaisaga olen kaasas käinud juba kaheaastasest saadik. Aga esimest korda sinna luhta, kus filmigi tegime (Kasari jõe luht – toim), läksin kaasa 16-aastaselt. HP: Tol korral nägime pulli kaugemal. Läksime lähemale, küsisin Joosepilt, kas tahad minna päris lähedale. Ta tahtis küll ja läksime. Oli näha, et pull pilus meid, aga lasi rahulikult tulla lähedale. Veel nägime seekord kaht mullikat, kes hakkasid ise meile järele tulema, kui me ära läksime. 30 aastat tagasi luhas kõndides tõusis igast põõsast kolme kaupa põtru püsti. Nüüd kohtud põtradega vaid septembris. Mitte et sel ajal neid kuidagi rohkem oleks, aga see on see kuu, kui saab põdraga jutule.

Millal teil esimest korda kaamera luhas kaasas oli?

HP: 1980. aastatel sain pildistamispiisiku. Olime kodus üles kasvatatud metssigade perekonna, kuid järgmisel aastal oli üks noor kult juba metsik ja ründas mind oma aias. Sattusin Rapla haiglasse, kus kohtusin toreda arstiga. Temaga sai palju looduspilte vaadatud ning lõpuks ka fotograafiaga tegelema hakatud.

Filmikaamera sattus meile esimest korda Rein Maraniga. Olin talle saatnud postkaardi kirjaga,

et põder on just selline loom, kes väärrib filmi tegemist. Kaart läks Maranile maakoju ning vastuse sain alles poolteist aastat hiljem. Ükskord me saime ikka Maraniga Tallinnas kokku ja Joosep võttis kohe kaamera enda hoolde, mina ei julgenud neile nuppudele nii julgelt vajutada.

JM: Maran kutsuski mind pärast neid kohtumisi filmikooli. Marani enda põdrafilmi jaoks filmisime nii mina kui ka Maran ise. Mul oli pärast seda tunne, et ei taha kümme aastat enam põtru filmida. Samas tuli ka kohe tunne, et põder on ikka midagi meile nii omast. Tuli tahtmine teha sellist filmi, mis näitaks neid seisundeid, mida me vanaisaga luhas läbi elame. Tahtsin teha filmi vanamehest endast, see on väärt jäädvustamist.

Kas filmides on ka ohtlikke olukordi ette tulnud?

HP: Ükskord, kui Maranile filmisime, siis tuli üks suur pull meile lausa peale ja peaaegu ründas Joosepilt.

JM: Ega see põder on jooksuajal ju ka päris hull, sees pulbitseb, ta ei teagi, kellele ta peale tuleb. Siberis öeldi, et põder on ohtlikum kui karu.

Kuidas õppida põdra keelt?

HP: Mina olen seda omal käel ise õppinud.

JM: Kui kuulad metsas, mis

häält ta teeb ja kordad järele. Enne filmimist ostime jahipoest soomlaste tehtud põdrahääle kasseti ja kuulasime seda autos ning harjutasime. Venemaal jahimees Gena tegi taigas järele kõiki loomahääli, mis kuulis: küll rohukört puhudes, küll kuhugi kopsides, kohe aimas ära ja kordas järele. Eks see ole inimese andekuses ka, et kui palju suudad loomahääli ära õppida.

HP: Peibutistest oli mul filmi ajal kaasas põdrasarv labidavarre otsas. Selle mõtlesin ise välja, aga üks kuulus põdramees Ameerikas pani endale põdra topise pähe ja läks jooksuajal põtrade keskele. Ta pani tähele, et põdrad uurisid tema sarvi profiilis. See minu tehtud ühe sarvega variant põtradele meeldis, keegi ei muutunud selle vastu agressiivseks ka.

Lisaks oli mul kaasas kaks sarve: kui neid klõbistan ja lähedale satub kaks pulli, siis tekib neil ka soov sarvi kokku klõbistada. Filmimise ajal tuli see hästi välja. Ma ise kuulen halvasti, aga Joosep näitas kätega, et näe, panidki sarved kokku.

Ma pole varem nii sihilikult põtru kutsunud kui nüüd filmimise ajal. Tavaliselt käime lihtsalt vaatamas ja kui satume kellegi peale, siis kutsume ja vaatame. Seekord läksime maksimumi peale ja nägime ka asju, mida varem pole näinud.

JM: Kõige parem peibutus on ikka sinu kaabu.

HP: Ei, kõige parem peibutus on hoopis kaamera, see näeb välja nagu üks suur must nina. Mäletad, kui ühes paaritumisseltskonnas käis kuus-seitse põtra seda kaamerat uurimas.

Osa põtrade keelest on lõhna-keel. Eelmise sügise esimene kohtumine oli meil noore mullika ja pullikesega. Kui nad meid nägid, siis kohkusid veidi, aga ei jooksnud ära, jäid vaatama, tulid veidi lähemalegi. Lehmake oli pullikesest väga huvitatud ja püksis kaamera ees ninaga pulli habet. Põdra habe on lõhnaaineid täis. See oli tema peoleminek. Septembris on neile endi lõhnad väga olulised. Pull leiab nii lehma ja lehm teab end nii õigele rajale sattida. Nad ei pane tähelegi, kui hoopis võõras nende vahel põdrahäält teeb.

Joosep Matjus filmi «Vanamees ja põder» idee käigust ning oma tulevastest filmidest

Minu esimene loodusemälestus on vanaisaga koos ilvesejahil käigust. Tihti peale peavad inimesed jahipidamist millekski loodusega vastuolus olevaks. Jahifilosoofia on aga midagi hoopis muud, kui tavaliselt arvatakse. Looduses olemine on hoopis olulisem kui see üks pauk. Näiteks, kui võrrelda pildistamisega, siis pole ju ka fotograafia pelgalt nupuga klõpsu tegemine.

Alguses oli plaan teha film põtrade peibutamise. Filmi algne nimigi oli «Libapõder», aga see nimi ei istunud mulle väga.

Vanaisa panin peategelaseks alguses nagu poolsalaja, hiljem oli see juba fakt. Filmi tekst on minu kokku pandud nendest asjadest, mida vanaisa on öelnud. Meil oli ka vaidlemisi teksti üle, aga rõhutan ikkagi, et see on minu kujutus vanaisast.

See film on omamoodi viimase kümne aasta käikude vormistamine. Kui poleks teadnud põtrade radasid ja liikumist luhas, poleks sellist filmi saanud teha. Kui esimest korda käisin vanaisaga kaasas, siis ei saanud ma luhas üldse aru. Põder pani ühes suunas liikuma, vanaisa jookseb aga hoopis teises suunas, pärast ilmuski põder just sealt välja.

Filmi meeskond oli väga hea, Sven Grünberg heliloojana ja Aarne Üksküla tekstilugejana andsid filmile väga palju.

Just saabusin Venemaalt, kus käisin Vassili Sarana filmi jaoks filmimas Leena jõe loodust, seal oli väga palju huvitavat ja tekkis ka filmideid. Kuid nagu Mark Soosaar on öelnud – oma noori ideid ei tohi välja rääkida.

Loodusfilme on maailmas tehtud nii palju ja nii heal tasemel, et pean igatahes väga tõsiselt kaaluma, enne kui midagi uut teen. Pean otsima põhjendust, miks üldse uut filmi teha.

Ootan, mõtlen, käin koolis. Uue filmi alustamiseks pean olema veendunud, et seda asja on maailmale vaja. Siis tuleb ka jõud ja energia seda teha.

Ingmar Muusikus

Silvia Lotman: Külaskäik Harri Põldsami perre Kiisale oli väga meeleolukas. Igalt poolt õhkus loodusetunnetuse põlvest põlve edasi kandmist. Samal ajal, kui vanaisa ja lapselaps mulle filmitegemisest rääkisid, lipas Joosepi poolteiseaastane poeg Põvvat mõõda tuba ringi ning püüdis vanavanaisa kombel põdrahäält matkida.

Harri abikaasa Virve on samuti hea jahiduse- ja loodusetundja, kes räägib meelele vahele lisaks põnevaid lugusid. Ja ei saa jätta mainimata: Matsalu filmifestivali grand prix – kadakane tugitool – oleks nagu selle maja jaoks disainitud.

Silvia Lotman
silvia@greengate.ee

UUDISED

Soojalaine lõunamandril

Postimees (5.10.09): Antarktises on mõõdetud maakera madalaim temperatuur – miinus 89,2 kraadi. USA Louisiana ülikooli teadlane Sophie Warny leidis 1100 meetri sügavusel pärinevaid fossiile uurides, et 15 miljoni aasta eest kasvas mandril mitmesuguseid madalaid taimi ja põõsaid. Praeguste, kohati 4500 meetri paksuste liustike asemel laiusid aga mageveekogud. Uurijate arvates võis äkilist soojenemist ja uuesti külmenemist põhjustada hoovuste muutumine.

Mirjam Pikla: Praegune kliimasoojenemine on pannud muret tundma Euroopa kliimat pehmenemise Golfi hoovuse pärast, mille vool aeglustub väga kiire temp.

Tehnoloogid uurivad elu

ERRi teadusuudised (28.09.09): Tartu ülikooli tehnoloogiainstituudis hakatakse koostöös Stockholmis tehnoloogiainstituudiga sünteetiliselt bioloogiliselt aktiivseid ühendeid, millega uuritakse putukate ja taimede vahelist keemilist suhtlust: kuidas putukad valivad toidu- ja munemistaimi, kuidas taimed end putukate eest kaitsevad ja kuidas putukad oskavad neile sobimatu taimi vältida.

Mirjam Pikla: Loodetavasti saame ka teada, milliseid aineid on vaja tüütute puukide ja sääskede peletamiseks.

Elu ajukäärude vahel

Forté (21.09.09): Ameerika neurobioloog Mark Changizi leiab, et linnad meenutavad korralduselt ajusid ning linnade evolutsioon peegeldab inimeste ja loomade aju evolutsiooni.

Mirjam Pikla: Arenenud imetajatel on vaja mõttegevuseks jõulist närvivõrku, samuti on suurlinnadel vaja arenenud infrastruktuuri suurema elanikkonna vajaduste rahuldamiseks.

Hiina salvestab päikest

Novaator (10.09.09): Üks maailma juhtivaid päikesepaneelide valmistajaid First Solar hakkab järgmisel aastal Hiinas ehitama maailma suurimat, 2000-megavatist päikesetöötavat elektrijaama. Kuigi päikesepaneelid sisaldavad telluuri, mis on haruldane element, väidavad First Solari tootjad, et sellepärast muretseda pole põhjust.

Mirjam Pikla: Suur, suurem, kõige suurem – miks küll? Maailma suurim hüdroelektrijaama tamm Yangtse jõel, Kolme Kuru tamm, on Hiina energiatööstuse arendamise negatiivseks näiteks. Kivisõrkaevanduste toimub aastas ligi 2000 õnnetust. Loodetavasti ei too taastuvenergia suurprojekt kaasa uusi ohte.

Soolane plastikussupp

Bioneer (1.10.09): Plastik on endale saanud lagunematu aine kuulsuse, ent tegelikult lagunevad mõned plastmassid merikeskkonnas üsna kiiresti ja lekitavad selle protsessi jooksul merre ka mitmesuguseid ohtlikke aineid.

Mirjam Pikla: Võib-olla me ei mõtle sellele, kui järjekordsel poeskäigul müüja ostetud kauba lahkelt kilekoti pakib. Nii nagu ütleme plastikussupile tõenäoliselt «tänan, ei», võiks samamoodi vastata ka abivalmide poemüüjale.

Mirjam Pikla
mirjam@greengate.ee

Vahetunnikella ootamata

Juhani Püttsepp
juhani@greengate.ee

Kõik koolipäevad võiksid olla niisama toredad, ütleb Harjumaa Oru koolis käinud laps, meenutades oma õpetajate korraldatud nn pika tunni päevi.

Harjumaa Oru põhikooli 7. klassi õpilane Regina Grauberg märkas kevadel kodulähedases kraavis põnevaid täpikesi ja tõi neid purgiga kooli. Purk pandi akna peale, seal see seisis. Siis ühel päeval ütles keegi: «Punktidest on komad saanud.» Konnakudust olid kujunenud kulleled.

Kellelegi polnud vaja eraldi selgitada, mis täpselt sündis, sest kõik Oru koolis teadsid juba, millist rolli mängivad soojus ja päikesepaiste kahepaiksete arengus. Kõigil olid meeles tarkused, mis olid saanud algklasside õpetajate Elina Veeringu ning Elve Kuke ning bioloogiaõpetaja Kaisa Koppeli korraldatud pika tunni päevalt kevademärkide ja ka konnade elu teemal.

Noored konnad viidi purgiga kraavi tagasi.

Oru kooli õpetajate väljanõutud pika tunni päevad lähtuvad Eesti pedagoogikaklassiku Johannes Käisi õpetusest tähele panema enda ümber kodukoha loodust ja aastaegade kulgemise märke.

Kui künnivaresed märtsi lõpul Oru mõisaparki saabuvad, on see märgiks linnuvaatluste hooaja algusest. Millal saabub kuldnokk, millal põldlõoke?

Kui sügisel lehed kollaseks ja punaseks värvuvad, on sobiv aeg kõneleda puudest, näiteks kasest. Millised täpselt on kaselehed, millised haavalehed?

Pikk tund sisaldab aga enam kui bioloogiat, loodus on universaalseks võtmeks teiste ainete juurde. Kaselehti saab liita ja lahutada (nagu lapsed poodis mängides teevadki) – see on ju matemaatika. Kui palju saab ühest kasest küttepuid, vihtasid, suuski – see on ju puhas majandusteadus. Kase kohta saab mõistatusi koostada, kasepilti saab värvida, kasest saab väikese teatrietenduse teha. Kujutage ette, kuidas me kõik koos mängime tuules kohisevat kaasikut!

Ja selle kõige tegemiseks ei pea istuma oma pingis, klassiruumis ega isegi mitte koolimajas, sest on vaja järele vaadata: millised kased ehk lõuna-estri keeli kõivad välja näevad. Ning pikas tunnis ei osale mitte ainult üks klass,

Õpetajad Elina Veering (vasakul) ja Elve Kukk on oma tööga loonud algklassi lastele mängulise õpimaailma, mis lähtub Eesti pedagoogikaklassiku Johannes Käisi õpetusest: pane tähele oma kodukoha loodust.

Ingmar Muusikus

vaid kõik algklassid. Kõik paistavad olema ametis, kes mõnes klassitoas, kes koridoris, kes saalis asuvas õpikeskuses. Igaüks leiab ülesannete seast omale sobiva ja siis pole ime, kui koolikel la helin selleks päevaks oma tähtsuse kaotab.

Koostegemise õppetund

Elina Veering ja Elve Kukk on mõlemad lõpetanud Tallinna pedagoogilise instituudi pedagoogidena, 20 aastat tagasi said nad kokku Oru koolis ning leidsid kohe väga hea klapi. Mõlemad

di kuus.

«Iga õnnestunud tund annab jõudu juurde,» kõneleb Elina Veering. «Näen rõõmuga, kuidas teadmishimulised lapsed teevad hasartselt koostööd, saan samas teistele lihtsamaid ülesandeid selgitada. Lapsed teevad vaikselt tööd, ei tee väljagi, kui kell heliseb.»

Oru õpetajate tööd on tunnustatud Johannes Käisi nimelise preemiaga, nende koostatud pika tunni töövahendeid – teemavihikuid, õpikuid, töölehti – on välja antud suur hulk (täpsemalt vaata www.greengate.ee, «Roheline kool»).

Tee teistesse koolidesse

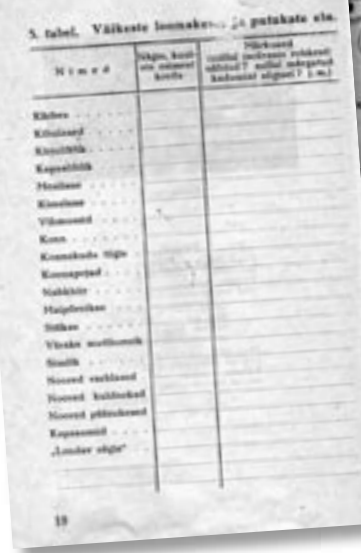
Haljala gümnaasiumi õpetaja Önnela Lembke räägib, et on oma koolile Elina Veeringu ja Elve Kuke trükiseid tellinud ja neid ka tundide mitmekesistamiseks päris edukalt kasutanud. «Võtsime need ka appi, kui tegime oma kooli perepäeva.»

Järvakandi lasteaia-alkkooli (sulet i 2009. aasta sügisest) õpetaja Ester Luik ütleb, et on teemavihikuid (näiteks «Haned lähivad»), töölehed teisele klassile kogu aeg kasutanud ja ka pikki tunde oma koolis korraldanud.

«Need Oru kooli naised on väga palju tööd ära teinud. Olen kahe käega nende asjade poolt, sest kõik see kergendab õpetaja tööd,» ütleb Ester Luik. «Pikk tund on lastele huvitav, sest igaüks saab endale otsida jõukohaseid ülesandeid.» Ise valitud ülesannet on ikka kergem lahendada.

Nõo reaalgümnaasiumis õppiv Mariiis Kütisaar mäletabki oma algklassiajast Oru koolis pikki tunde kui üht hästi toredat päeva. «Tegime võidu tööd ja mitte ükski, vaid üheskoos. Vahetundidesse ei jõudnud. Kui pika tunni päev lõppes, tahtsime, et ta uuesti tuleks, et iga päev oleks selline päev.»

Oru kool on maakool, kuid Elina Veering ei näe põhjust, miks ei võiks pika tunni meetodikat kasutada ka linnakoolid, põimides seda oma eripäraga.

olid täis tahtmist toonases jäigas koolisüsteemis midagi muuta ja Oru kooli direktor Lehte Veering (Elina Veeringu ema) ei pannud heale algusele kätt ette. Juba 1987. aastal sai algklassides teoks esimene pikk tund ja sellest ajast on neid Oru koolis ikka korraldatud – üks kuni kaks pikka tun-

Roheline kool

Rohelise Värava portaalis www.greengate.ee alustab 8.oktoobrist tööd Roheline Kool.

Rohelisest koolist leiab õppe- ja teabematerjale, saab lugeda õpilaste arvamusi ja spetsialistide seisukohti, saab ka oma arvamust avaldada, ja õppida.

Saame koos koju!

Liina Espenberg
liina@greengate.ee

Autovabal päeval, 22. septembril agiteeriti ka naabri autos tööle sõitma.

Seisan hommikul bussipeatuses Annelinnas, silmitsen autoderivi, mis Sõpruse puiestee ja Jaama tänava ristmikult ulatub Kivilinna poeni. Mõnes autos võiks olla mu hea tuttav, kes mind tööle sõidutaks, mõtlen bussi oodates. Tean, et neid, kes tuttavaid tööle, lasteada või trenni sõidutavad, leidub küll ja küll.

Tuttav Erkki ütleb, et hommi- kuni äärelinnast tööle sõites on ta korduvalt mõelnud, et auto on tühi – võiks kedagi tee äärest peale võtta. «Aga kuidas sa jääd bussipeatuses seisma ja kutsud võhivõõraid peale.» Tõesti, võhivõõraid autosse lubada ei ole just turvaline ja samas ei ole seda ka suvalises autosse istumine.

Tean inimest, kes sõidutab samas osakonnas töötavat liikumisraskustega kolleegi tööle juba mitu aastat. Ja üksteisest hoolivaid tudengeid: vastasmaja Teet või Maria viivad loengusse meie maja Siimu, Kai või Epu. Kokkulepitud kohta, tavaliselt bussipeatusse või parklasse tulemata jäänud kaaslastele helistatakse, et aeg on ärgata, loeng ootab.

Üliõpilane Evelin elab Saaremaal ja talle on tuttav pakkunud küüti saarele sõiduks. «See on tavaline ka mu tudengitest tuttavate seas, kes on pärit Läänemaalt. Eelistatakse auto täis saada, kamba peale tuleb odavam.»

Seitsmenda klassi õpilane Ott käib Tartus kuuendat aastat jalgpallitrennis ja teda viib treener võistlustele oma autoga. Tavaliselt kolm-neli poissi, Annelinna lapsed kogunevad Kivilinna parklase, kust treener nad üles korjab.

«Lapsi viiakse ka Tallinnas koos trenni, näiteks mina viin poja ja ta sõbra kohale trolliga,» räägib tallinlanna Elle-Mari.

Aastaid igal hommikul kolleeg Tartust Kambjasse sõidutav juhtivtöötaja Enn kasutab ametiautot. Ring on vaid mõnel üksikul korral jäänud tegemata, kui auto on remondis olnud või on ametiasjad Ennu Tartust eemale viinud. Enn ütleb, et oleks naljakas, kui ta üksi sõidaks, kuigi mingit kohustust kolleegide tööle vedada tal ei ole.

Ta sõidutab kolleegide ka siis, kui endal pole tööle kiiret, sest ärkab nagunii vara. «See on distsipliini küsimus, hilinevad alluvad oleksid ka teistele kehvaks eeskujuks.» Enn ütleb ka, et ühissõidul on vastutus suurem, vastutus nende inimeste elu eest, kes tema autosse istuvad.

Autota pole maal elu

Silvia Läänemaalt teab, et sealsestes küldes ikka aidatakse üksteist. «Olen korduvalt naabrinaist Tartusse kaasa võtnud, kui ta tahab sugulasi külastada. Teised viivad teda poodi või koori laulma.»

«Ilma ratasteta ei tee maal midagi – vahemaad on suured ja ühistransport nõõgib,» nendib maale kolinud Erkki. «Omavalitsused võiksid vanaemadele eakataks käima panna.»

Sama meelt on Katrin Tallinnast, kelle 76-aastane ema töötab õpetajana ja elab üksi Suure-Jaanis: «Naabrid viivad ema rongi peale ja tulevad rongile vastu, kui ema Tallinnas käib. Samad naabrid (ka mõlemad pensionärid) kutsuvad ikka ema kaasa, kui lähevad autoga lähimasse linna Viljandisse turule jne. Nii palju kui mina tean, siis sõidukulud jagatakse perede vahel ära. Vahel aga – lühemate sõitude puhul – aidatakse ka niisama üksteist.»

Kambja vallas elav ja Tartus töö käiv kahe lapse ema Juta viib oma ja teise pere lapsi linna trenni. «Klapitasime trenniaegu, et poleks liigset sõitmist. Säästlikus!» ütleb rohelisest mõtteviisist lugu pidav Juta. «Trenni vedamine on kahe pere üritus, põhimõt-

«Ühte autosse sõitma ei too inimesi mitte niivõrd bensinikulude jagamise võimalus, kui seltskond ning ühised huvid.»

teks on see, et kes viib, see ka toob.» Kulude osas ta arvet ei pidanud, kuid vaikival kokkuleppel jälgiti, et saaks enam-vähem võrdset sõidetud.

Põhimõtteliselt üritab Juta mitte tühja sõita. «Miks mitte küüti pakkuda, kui autos ruumi on ja klassis ikka teatakse, kel pole autosõidu võimalust või kel pole isa parajasti kodus.»

Erki Haanjamaalt: «Meie ka roolime nagu jaksame. Hommikukooli sõites korjame teeäärseid liikujaid peale, naaberküla lapsi, vahel ka naabritädi või mõne võõra hääletaja. Meie pere lapsed käivad Rosma waldorfkoolis ja -lasteaias, mis asub Haanja kodust umbes 45 kilomeetri kaugusel.»

Sõitmist jagub, ent samaväärset kooli lähemal ei leidu. Võrust Põlvasse sõitjaid on hommikul teisigi, kuid koolibussi pole lihtne käima panna – ükski omavalitsus ei tunne, et teise piiridesse jääv kool või teistest maakonnast sõitvad lapsed-õpetajad kuuluksid nende vastutusalasse.

Nõnda üritame sõidurõõmu taltsutada ise kodanikualgatuse korras, komplekteerime autosid ja roolikeerajaid ning proovime jõuda kulude jagamiseni, et muuta sõitmine optimaalsemaks.»

Autojagamissüsteem toimib ikka nende vahel, kes omavahel paremini läbi saavad. Ülikoolis ametis olev Silva korjab igal hommikul Tartusse sõites Reola rahvamaja juurest peale Juhani, halli habemega kolleegi, Tõrvandist aga Asta. Veel sõidab Silva autos

tema tütar. Silva meelest on see nii loomulik, et ei sõida üksi. «Lee peal saavad räägitud teolud, kodused asjad, ilm, erutavad päevateemad, arutatakse ka seda, mis parasjagu autoraadiost kuulakse, vahel tulevad jutuks tööküsimused. Hea on kuulda, kuidas teistel läheb. Pärast tööd ootab seltskond töö juures parklas. Enne helistame üksteisele, hommikul autos arutame juba, mis ajal koju sõidetakse.»

Silva muretsseb, et ta iga päev autoga tööle tulla ei saa ning kolleegid peavad siis bussi peale sõitma. «Algul küll teised küsisid ja tahtsid maksta, aga ma ei võta, sest sõidan niikuinii ja kulu on ühe puhul ju sama mis mitme puhulgi.»

Reisikaaslased on talle marju ja aiasaadusi toonud, aga üks headele naabritele ikka pakutakse.

Marika tutvusringkonnas on inimesi, kes on vedanud või veavad lapsi marsruudil Tartu-Elva: «Elame maal, aga mu tütre ja poja sõprade sünnipäevi peetakse peamiselt linnas, seega on tavaline, et iga vanem ei vii oma last ise autoga linna, vaid lapsed komplekteeritakse autodesse. Pean seda elementaarseks.»

Seltskond tähtsam kui kulud

Tundub, et Eestis on praegu auto jagamise juures keskkondlikust aspektist olulisem sotsiaalne aspekt. Koos ei sõideta enamasti mitte sellepärast, et nii on rohelisem, vaid ühte autosse toovad inimesi kokku ühised huvid, vajadused, sõpruskond või sundolukorrad, vahel ka see, et üksi on igav. Maal on ühist sõitmist rohkem, linnas vähem.

Kord ümmikus istunud Erkkil tekkis uutmõte, et võiks luua portaali, mis viib kokku kõik hommikused keskusesse liikujad: «Võiks tekkida selline turvaline veebikeskkond, kus saab nii juhud kui ka sõitjad identifitseerida, marsruute valida, end sõidule registreerida.»

UUDISED

Suitsuvaba Soome

Postimees (1.10.2009): Soome koostab esimese riigina maailmas tubakaseadust, mille eesmärgiks on tubakatoote tarbimise lõpetamine. Poes peaksid tubakatooteid olema peidetud leti alla, samuti muudetakse ebaseaduslikuks suitsetamine autos, kui seal viibivad lapsed.

Kadri Kalle: Algatus on igati tervitatav, kuid sellest tuleb võitlus ühe kõige laiemalt levinuma inimpahega, rääkimata selle taga olevast meeletust tööstusharust. Kas on võimalik lahti saada ihast, mille rahuldamine on olnud seaduslik juba aastasadu? Eks seda näita tulevik.

Keskkonahoidlik Nokia

Bioneer.ee (28.09.2009): Dow Jonesi jätkusuutlikkuse indeks jälgib kõigi majandussektorite seas ka tehnoloogiasektoris toimuvat, et selgitada välja kõige keskkonahoidlikum tehnoloogiaettevõtte. Vaatluse all on ligi 2500 ettevõtet, analüüsitakse nii majanduslikku, sotsiaalset kui ka keskkonanaalast tegevust. 2009–2010. aasta raportis saavutas esikoha Nokia.

Kadri Kalle: Ajal, kui rohepesu (näiliste keskkonnasäästlike tegevustega oma ettevõtja maine tõstmine) on aina jõudsamalt arenemas, on kindlasti vaja tootjate keskkonahoidlikkust konkreetselt ja kontrollitult hinnata ja esile tõsta. Samal ajal on Euroopas aga tarbimine endiselt tõusuteel ning nullib tootmisefektiivsusest saadava kasu.

Ökomoe kasud

Treehugger.com (9.09.2009): New Yorgi ajakirjanik loetleb seitse põhjust, miks peaks nn rohelisele moele tähelepanu pöörata. Ökomoe alla liigitatakse nii kaltsupoerivad kui ka uued keskkonnasäästlikumate meetoditega toodetud riided (nt mahepuuvilla kasutus). Lisaks keskkonahoidlikkusele on sellised riivad enamasti ka isikupärasemad ja kvaliteetsemad.

Kadri Kalle: Riidetööstus ja mood on säästva tarbimise seisukohalt olnud kaua aega üsnagi tähelepanuta. Täimemürkidel on puuvilla tootmisel aga vahest suuremgi keskkonnamõju kui toiduainetööstuses. Uued moed soosivad aina uute riiete tootmist ning veel täiesti kõlblike, kui mitte enam moodsate riiete minemaviskamist. Paistab, et nüüd on see teema rohkem päevakorda tõusmas. Eestis on ökorõivaid veel vähe saada.

Taluturgude tagasitulek

Virumaa Teataja

(25.09.2009): Väike-Maarjas avati taluturg, kus igal reedel ja laupäeval saab müüa ja osta kohalikke põllu- ja aiasaadusi, toiduaineid ja käsitööesemeid.

Kadri Kalle: Paar aastat tagasi kõneles üks Karula talumees kurbusega, et tänapäeval ei viida enam toitu maalt linna, vaid tuuakse linnast maale. Väike-Maarjas avatud turg on näide, et Karula talumehe öeldut ei saa täie tõena võtta.

Kokkuhoiu ajastul: kas sellesse autosse võiks veel kedagi või midagi mahtuda?

Juhani Pättsepp

Kadri Kalle
kadri@greengate.ee

UUDISED

Autovaba päev Moskvast

WWF-Venemaa (23.09.2009): Moskvas tähistati rahvusvahelist autovaba päeva linnasisesel jalgrattamatkaga, kus osales 250 ratturit, nende seas ka tuntud inimesi. Võrreldes eelmiste aastatega on osavõtjate arv kasvanud. Aasta tagasi osales samal rattamatkal 130 moskvalast.

Mirjam Matiisen: Moskva-suuruse linna kohta pole 250 ratturit just väga märkimisväärne hulk. Siiski on rõõm kuulda, et ka sealkandis on aktiivseid inimesi, kes jalgrattast vajalikuks ja trendikaks peavad.

Säästulamp kohustuslikuks

Bellona (25.09.2009): Moskva linnapea Juri Lužkov allkirjastas määruse, millega Moskva linnavalitsus ja kõik selle allasutused kohustuvad vahetama oma hõõglambid säästulampide vastu.

Mirjam Matiisen: Tore algatus seegi. Kuid medalil on kaks poolt. Kohalikud keskkonnaorganisatsioonid tõstavad lärmi selle üle, et praegu pole Venemaal mingit läbipõlenud säästulampide tagastamise süsteemi.

Starbucks'i ökoplaanid

ENN (15.09.2009) Seitsemes Starbucks'i kohvikus New Yorgis mindi üle täielikult taaskasutatavatele kohvitopsidele. Plaanide kohaselt peaks 2012. aastal kõik maailma suurima kohvikuketi joogitopsid olema ümbertöödeldavad. Praegu jõuavad prügimägedele miljardid Starbucks'i kohvitopsid, sest need sisaldavad õhukest plastosa, mis hoiab ära vedeliku lekkimise.

Mirjam Matiisen: Loodetavasti hakatakse sellist initsiatiivi järgima. Eriti rõõmustav oleks lugeda uudist, mis teataks, et ka maailma suurimad kiirtoiduketid on üle minemas taaskasutatavatele pakenditele.

Õiglase kaubanduse tõusuteel

Guardian (24.09.2009) Suurbritannias tehtud uuringu kohaselt on majanduslanguse ajal hoogustunud Õiglase Kaubanduse märgiga toodete ostmine, olgugi et nende hind on kõrgem. Samuti on kasvamas teadlikkus Fair Trade'i märgist. Tänavu aprillis märkas õiglase kaubanduse silte kauplustes 68 protsenti brittidest, nüüdseks on see arv aga kasvanud 72 protsendini.

Mirjam Matiisen: Soov tarbides maailmale mõelda ei tulene enamasti meie jõukusest. Aga ilmselt on majanduslangus andnud tõuke ka selles suunas, et kui juba midagi ostateks, siis väärtuslikku. Toodetest, millel on n-õ maailma parandav lisaväärtus, nii kergesti ei loobuta.

Mürkainevaba arvuti

Ecologist (30.09.2009) Tehnoloogiaettevõtte Hewlett-Packard (HP) hakkas tootma arvuteid, milles on nullilähedane hulk mürkaineid. Greenpeace on aastaid ettevõtet selles suunas survestanud.

Mirjam Matiisen: Loodetavasti kujuneb uuest arvutist populaarne ökotoode. Aga tarbijatele, kes seda nüüd ümmisjalu ostma tormavad, tasub meelde tuletada, et keskkonnahoiu seisukohalt on kõige mõttekam kasutada võimalikult kaua oma vana arvutit.

Mirjam Matiisen
matiisen@greengate.ee

Võimatusena näiv saab teoks ehk areng kahanemise kaudu

Maie Kiisel
maie@greengate.ee

Masu ajal on küllap mõnigi üllatuslikult nentunud, et on eluga rohkem rahul.

Aasta eest tundus üha rohkem kiirust koguvalt rongilt maha hüppamine võimatu, praegust aeglust aga sooviksid paljud nautima jääda. Lisaks aeglasemalt ja isiklikumalt mööduvale ajale vähendab majanduslangus ka ökoloogilist jalajälge. See meeldib muidugi rohelistele. Värske uudis majanduse tõusuteele asumisest meeldib jällegi liberaalidele. Paljud Euroopa valitsused on surutise ajal asunud arendama öko-innovatsiooni kui uue kasvu mootorit. Ometi on üha rohkem inimesi, kes kahtlevad säästvale arengule tuginevas ühiskonnas.

Ühiskond leiab alati põhjuse, miks kaitsta end kujutletava keskkonnakaitsja eest, kes reaalsusest irdununa on järjekordselt oma radikaalsusega üle pingutanud.

Kuigi tehnoloogiline areng on muutnud majandust mikrotasandil märgatavalt loodust säästvamaks, pole üldine ressursikasutus vähenenud, pigem vastupidi. Saavutused SKP dematerialiseerimises on ainult näilised, sest globaalne põhi on tootmisahela kõige hävitavamaga jõuga lüüdi delegeerinud Brasiiliale ja Hiinale, säilitades samal ajal oma elustandardi. Paralleelselt probleemide kasvuga peetakse majanduskasvu kõikide probleemide universaalseks lahenduseks. Ometi ei ole majandusteadus suutnud vastata kasvu kriitikutele. Näiteks leiab majandusteadlane ja sotsioloog Sylvia Perez-Vitoria, et kui sotsiaalses plaanis miski üldse kasvanud on, siis eelkõige ebavõrdsus ja enamuse ekspluateerimine üha rikkama vähemuse poolt.

Tuleviku nimi: degrowth

Filosoof Fabrice Flipo hinnangul tõmmatakse liiga sageli võrdusmärki kasvu ja arengu vahele. Et majandusdiskursus on vahendite diskursus, millesse ei mahu aruteld tagajärgede üle, siis on täästi loomulik, et keskkonnakaitsjad jäävad majandusteaduse ja ökoloogia vahelises igaveses sõjas järjepidevalt kaotajaks.

Viimastel aastatel on hakanud koonduma mõtlejaskond, kes kõneleb kahaneva majandusega ühiskonnast. Nn taandkasvu ideoloogia edendajad lähtuvad Nicholas Georgescu-Roegeni nelja kümnendi tagusest vähetuntud teosest («The Entropy Law and the Economic Process»), mis on nüüdseks Prantsusmaal taas jõuliselt ausse tõstetud. Tulevikukujutus, mille nime osas ei ole suudetud kokku leppida, kõlab prantsuse keeles *la décroissance*, inglise keeli *degrowth*.

2008. aasta aprillis Pariisis toimunud taandkasvu konverents murdis välja prantslaslikust enesekeskusest ja suletusest muule maailmale. Inglise keeles (!) toimunud rahvusvaheline ajurünnak päädis deklaratsiooniga, milles kasvupõhine maailmapoliitika hukka mõisteti. Visiooni sotsiaalselt võrdsest ja kahaneva ressursikasutusega maailmest

Kuhu suubub säästev areng? Sally studio õpilase Helen Rosme (sündinud 1994) joonistus Sally studio tänavuselt näituselt «24 tundi linnaruumis».

«Elatusmiinimumi katmine jätab inimesele võimaluse valida endale meelepärased väljundid, olgu selleks vabatahtlik töö või kunsti, aianduse, käsitöö ja lastega tegelemine.»

Maie Kiisel

kasutada autot mitme pere peale, vähendab see vajadust uute autode tootmise järele. Aiandus ja matkamine, kodune toitvalmistamine ja rattasõit on aeglased tegevused, mis vähendavad ka tarbimisele (seega: reostamisele) jäävat aega. Et vähendada ühiskonna võimalusi ressursse kasutada, tuleks toorainele kehtestada kõrget maksud. See aga tooks kaasa inflatsiooni ja majanduskriisi ning suurendaks sotsiaalset ebavõrdsust. Schneider peab paremaks võimaluseks ostujõu vähendamist, ja seda nii, et mõjud asopoold otsustaksid vähendada oma ostujõudu ja võimaldada ressurside kättesaadavust puudust kannatavatele.

Kohaliku toidu poed ja rahulikud tänavad

Poliitiliste valikutena võiks tagasi pöörde efekti aidata vastupidiseks pöörata näiteks raha hulga vähendamine ja võrdsem jagamine – kollektiivne finantsvõimekus loodusressursse kasutada väheneks. Teadlikkuse tõstmine tagasi pöörde mõjust pakuks ühtlasi väljundit tootereklaami vähendamise all kannatavatele reklaamibüroodele. Oluline majanduse kahandaja on kiire tarbimisaja suunamine aeglasesse isetegemisse. Piirata saab ka ligipääsu sellistele ressursidele nagu ruum, maavarad ja energia. Infrastruktuuris saab kahandamist läbi viia kiiruse piiramisega teedel või lokaalset kaubandust arendades. Loodusvaralise omandi piiramise vähendab automaatselt ka nende varade kasutamise õigust. Tõsi, nendib Schneider, piiranguid nähakse sageli kui vabaduse ahistajaid. Aga ka meie planeet on piiratud, see on meie ühine, mitte üksikute hüve.

Lihtne mungaelu ausse

Taandkasvu liikumise pooldajad ei kasuta teadlikult sõna *regress*, sest taandkasv ei tähenda külaelul tagasiminekut (mis teadagi ei

olnud eriti meeldiv). Areng võib toimuda ka kasvuta, kergemaks muutumise kaudu. Taandkasv määratleb olemise viisi, mida võib Assisi Franciscuse järgi nimetada vabatahtlikuks lihtsuseks (kus vaesus leiab väarikuse, sealt on viletsus minema aetud).

Kui tõmbame majandust kokku, kas ei kaasne sellega kannatused eelkõige neile, kes on siiani pidanud üsna vähesega toimema tulema? Filosoof Fabrice Flipo heidab majandusteadusele ette, et see ei käsitlenud inimese heaolu ega ühist hüvet, s.t jätab kõrvale sotsiaalse reaalsuse, mis ei peegeldu SKP. Juba tööstusrevolutsiooni algul juhitati tähelepanu loomulike kodumajanduslike protsesside kaubastamisele. Naised, kes olid varem pesnud pesu oma pere heaks, hakkasid seda teenust müüma pesumajale, kust saadud raha eest maksti kinni teenused, mis töö tõttu tegemata jäid (nt lapsehoid). Kuigi SKP kasvab, mida naised teevad raha eest, ei kajastu seal töö, mida tehakse kodule, kuigi maht on sama.

Lisaks kodumajandusele ei mahu SKP sisse vabatahtlik töö, mida Eestis on Vabatahtliku Tegevuse Arenduskeskuse uuringu andmetel viimase aasta jooksul teinud iga teine inimene, järjepidevalt iga kümnes. Ka vabatahtliku tööga luuakse aga ühiskonda palju väärtusi. Töö ei lõpe kunagi otsa, lihtsalt selle majanduslikus ümberjagamises võivad tekkida massiivsed häired.

Töökriiside lahendamiseks Saksamaal välja pakutud ideed kodanikupalgast (garanteeritud sissetulek ja haiguskindlustus igale inimesele) on ka meie meedias kajastatud. Kuna efektiivsuse kasvuga vabanenud tööjõud leiab rakenduse üha tarbetumate toodete tootmises, võiks n-õ liigse tööjõu lihtsalt tööst vabastada. Elatusmiinimumi katmine jätab inimesele võimaluse valida endale meelepärased väljundid, ehk elu, millest majanduskasvu tingimustes sai üksnes unistada.

Eesti rohelised juured: koduvein

Küllli Hovi

kylli@greengate.ee

Alanud sügis viis kodutarvete poodidest viimase kui ühe klaasist veinikääritamistoru.

«Eemal oma elu allikast, kasutavad puuviljad viimset eluperioodi, et jätkata teist laadi kasvamist. Selle tulemusena närtsib nende välimus, kuid sisemuses tekib eriline eliksiir. See on midagi enamat kui lihtsalt maitse. See on otse hingega seotud!» Nii räägib madu Quicklime Roger Zelazny teoses «Üksildane oktoobriöö».

Ja puuviljades käärimisel tekivad eliksiir on piisavalt eriline, et panna maod rääkima või inimesed neid kuulma – oleneb kust-poolt parajasti vaadata. Ussijutu- eliksiiri saab ise ka ajada, koduveini nimelt. Meistrid ütlevad veiniteo kohta: «Oo, see on ime- lihtne» (või: «Oo, see on väga keeruline») – peab lihtsalt tähelepanelik olema, puhtust ja temperatuuri jälgima. Polegi tarvis muud kui mahla ja suhkrut ja suurt pudelit ja käärimistoru. Ja aega. Ja noh, natuke head õnne ka.

Kuhu kadus plastiliin?

Kõigepealt vajad sa mahla. Mahl võib olla pressitud või aurutatud. Paljud teevad veini mahla aurutamise jääkidest, aga ka meest või isegi teest. Et valmiskeedetud tee ülejäägid võiks veiniks ajada, saavad välja mõelda ainult inglased. Teevein pidi muide hea maitsema, räägib sõber Antti, koduveinurigu.

Õhtul pane mahl ja suhkur pudelisse ning säti käärimistoru peale. Toru peab saama pudeli peale õhukindlalt. Kuidas? Tuleb teile ette nõrdinud jõmpikas, suu kõver kui kapsaraud, vanemate käest aru nõudmas: «Iss, sa oled JÄLLE kõik mu plastiliini hakkama pannud! Isegi selle helesinise!»

Vana keldri aarded, unustamatud aastakäigud.

Küllli Hovi

Hommikul, kui käärimine on alanud, tuleb pudel viia jahedas- se, sest pärm tekitab tegutsemise käigus sooja ning võib liigse kuumaga endale ise haiget teha. Pud- el seisab keldri- või saunanurgas ja teeb aeg-ajalt «mulks», lapsi eh- matades. Mitte pooleliitrine pudel, vaid ikka 15–25-liitrine vana kooli korvpudel.

Teist korda lisatakse suhkrut kolme-nelja päeva pärast, kui käärimine hakkab vaibuma ja väike kraad on veinile juba tekkinud.

Kolmas, viimane suhkrut lisamine tuleb 7–8 päeval, kui suhkur on jälle otsas ja pärmil hambad varnas. Ei tea, kas pärmseen- ned on eestlastele sugulased või midagi, igatahes maitse-eelistused on meil sarnased – söödav olgu eelkõige magus, kui ta just supp ei ole. Näiteks siis, kui müü- gile tekis korralik valik kuivi veine, olnud tavaline rituaal, et pärast veini väljavalamist lisati po- kaali paar lusikatait suhkrut, mis halvast hapust mokapärase ma- gusa tegi.

Pudel jääbki avamata

Esimene ümbervalamine tuleb siis, kui käärimine on läbi ja to- rust ei eraldu enam süsihappe- gaasi. Kirjanduses soovitatakse uut pudelit desinfitseerida selles väävlit põletades. Nagu kogu veini- majandus, on ka see lastele hästi põnev. Küllap siit ka laste kindel veendumus, et kui millegagi nii palju toredaid trikke tehakse, pole see niisama. Ja kiusatus mulksuja sisu uurida, kui üksi koju jäädakse.

Teine ümbervalamine tehakse siis, kui vein on küllalt selge. Või siis jälle ei tehta. Üks mees olla konstrueerinud hoopis vooliku pudeli külge. Voolik oli peenike, aga pikk. Kulges keldrist läbi ka- he korruse üles, vaiba alt läbi ja lõppes seal, kus teleka ees seisid tugitoolid.

Ümbervillimine tuleb siis, kui vein muutub täiesti selgeks ja kristalselt läbipaistvaks. Kirjan- duse andmetel tuleks koduvein ära juua paari aasta jooksul, aga ta võib säilida joomiskõlblikuna ka märksa pikemat aega. Tean isegi ühte veiniriigilist, mille omanik päris koos majaga oma vanalt sugulaselt.

Alguses oli kavas ürgtolmune kraam minema visata, aga kui üks pudel nalja pärast maitsemiseks lahti tehti, muutusid mekkijad mõtlikuks ning pudelid laoti harduse ja õrnusega hämarasse nurka, kus valgus väärt kraamile liiga ei pääse tegema. Selles keldris on mõned veinid, mis ilmselt jäävadki avamata. Need on villitud aas- tatel, kui juhtus midagi omanike jaoks väga olulist.

Kui pudel lahti teha, on täpselt teada, kuidas too aasta maitse. Aga kuni ta on veel õhukindlalt kirjalaki all, võib maitse olla just täpselt selline, nagu sa ta usud olevat. Võib-olla hästi magus nagu kuldne päikesepaiste või hoopis hästi mõrkjas nagu sügisene vihmane mets? «Hea» on nii suhteline mõiste, et las need pudelid parem olla turvaliselt tolmuga all. Ehk kunagi keegi...

UUDISED

Tervislikum, kui arvatud

ERRi teadusuudised (2.09.2009):

Teadlased on avastanud, et puuviljad annavad meile tähtsaid antioksüdante veel suuremas koguses, kui seni on arvatud.

Kadriann Saar: Puuvili on tervislik! Kahjuks aga mitte alati. Suur osa välismaistest saadustest poodides on töödeldud taimekaitsevahendite ja säilitusainetega, mis muudavad viljad suisa mürgiseks. Sel aastal jõuavad poodidesse ka eestimised õunad, mis loodetavasti on siis vähemal või rohkemal määral pestitsiidivabad.

Valu mittetajuvad loomad?

Forte (7.09.2009): Peagi võib aretada koduloomi, kes ei tunne valu.

Kadriann Saar: Kui kaugelt on inimesed oma antropotsentristliku maailmavaatega võimelised minema? Valu tundmine on olnud eksisteerimiseks hädavajalik. Kas on õige seda looduse seotud kaitsemehhanismi välja lülitada? Paljud loomad elavad meie jaoks siin ilmas küll vaid lihakamaka- tena, kuid ökoloogia põhimõtete kohaselt on iga elusolend väärtus iseeneses ja inimesel ei ole õigust oma huvide nimel mitteinimlikku maailma liigselt sekkuda.

Müra tõstab vererõhku

BBC (10.09.2009): Elanikke tiheliiklusega teede ääres ohustab kõrgvererõhktõbi.

Kadriann Saar: Elan maal ja igapäevases elus on mürareostus mulle võõras nähtus. Seda teravamalt panen seda tähele aga linnas viibides. Mürareostus on abstraktne nähtus. Sageli tundub inimestele, et tegu ei ole mingi otseselt nende isiklikku elu mõjutava saastega. Seda enam, et lärmiga harjub. Tasahilju ja salamisi hakkab liiklus- müra mõjutama inimese tervist, võttes ära une ning tekitades stressi. Olen üsna kindel, et müra oleks küll viimane põhjus, mida terviseprobleemide ilmnemisel otsitakse. Inimene lihtsalt ei mõtle selle peale!

Prügi kogumispunktides

Reporter (22.09.2009): Raadi lennuväljal ja Harku karjääris laiub tänaseni sadu tonne koristuskampaania prügi.

Kadriann Saar: Teeme Ära 2008 projekti osalenuna tunnen, kuidas selline olukord vihale ajab. On täiesti uskumatu, et kogu Eesti rahva sellise heakskiidu saanud projekt niimoodi lõpeb. See puudutab igat projekti osalenud inimest päris isiklikult – kas nii tasutakse vaev, mida nähti puhtama kodumaa nimel?! Ühise tööga saavutatud võimas rahulolutunne asendub mõttega, kas sellest kõigest oli üldse midagi kasu ja kellele see üleüldse korda läheb.

Rohelusse uppuvad teesillad

Postimees (28.09.2009): Eesti esimene loomasild valmib kolme aasta pärast Tallinna-Tartu tee Aruvalla-Kose lõigul.

Kadriann Saar: Igal aastal manitseb raadio autojuhte ettevaatusele – konnad teel! Kuigi on rajatud väikseid tunnelid, mis on ette nähtud pisikestele abitutele olevuste, ei või kindel olla, kas nad ikka tahavad käia inimese ette kirjutatud radu pidi. Konnad ajavad ikka konnaasja ja seda ei olegi inimesel nii kerge muuta. Loodan siiralt, et loodusliku välimusega teesillad suudavad oma ülesannet täita ja on järjest vähem näha pilti, kus surnuks sõidetud loomade jäänused teel vedelevad.

Ramin kutsub üles detaile märkama

Margit Veromann

margit@greengate.ee

Taldade all armas õlitatud laudpõrand, ümber kõrged valged krohvitud seinad ja aknalauad ei ole peegelsiledad, vaid konarlikud.

Teise korruse akendel on seespool raamid kui kapid. Sinna saab sisse pugeda, võib-olla hommikuti, kohvitass käes, vaadet nautida. Oleme Põlvemaal, külas arhitekt Ramin Darvishil, tema eestlannast kaasal Marril ning nende säravsilmsel pojalt Joonatanil. Pere ehitas küngaste ja lohku- de vahele vanale talukohale Lõuna-Eesti keskmisest pisut erineva maja.

Verandal seisavad pottides reas palmid ja granaatõunapuud. «Need on seemnest pandud,» tutvustab Joonatan. «Me kasvatame Iraanis ka apelsine, palme ja kii- visid.»

«Olen pärit Iraanist, sündinud olen aga hoopis Austrias Viinis,» kõneleb Ramin. «Me pere elas mõnda aega ka Ameerikas, vahe- peal elasin jällegi Iraanis ja kogu

Oma maa- majale ra- jas Ramin omapärased peenrapiir- ded vanadest palkidest.

Erakogu

täiskasvanuea olen elanud Pariis- sis.» Samas õppis ta arhitektiks, Pariisis tutvus ka Marriga.

«Pikka talve pole Ramin veel Eestis olnud. Võib öelda, et ta käib end siin jahutamas,» kõneleb Marri. «Algul oli Ramin veendunud, et ahjuga küll maja soojaks ei saa. Kui ahi oli köetud, uskus ta, et lämbume kindlasti gaaside kätte.»

Kui Ramin Eestis oma esimest ehitust tegi, muigasid ehitusme-

hed mitmete tema ettepanekute üle – hiljem, töö edenedes aga arvestasid nendega vägagi. Eest- lased teevad küll head puutööd, kuid ei oska Ramini sõnul vahel märgata tervikut või tuua esile detaile. «Selleks et näidata, kuidas meie maja tehtud on, eksponeeris Ramin mõned detailid majas sees,» jutustab Marri.

Oma suvekodu projekteeris ja chitas Ramin kõike pisimagi üksikasjani läbi mõeldes. «See on

nagu luuletus, mis peab olema harmooniline ning kaunis,» nae- ratab Ramin. «Pärslastel on üld- se väga luulepõhine kultuur,» li- sab Marri.

Ramin armastab looduslähe- dast ehitust ja looduslike mater- jale. Prantslaste seas on puit praegu väga moes, puitu võiks rohkem usaldada kõikjal, sellest saab ehitada ka kõrghooneid. Ramini meelest ei suju uusehitus ja majade renoveerimine Eestis aga just kõige paremini. Etapp, mil kasutati ehituseks uut, odavat ja tehislükku ning vanu maju lam- mutati, on Prantsusmaal juba läbi elatud ja kahjutundega nen- ditud, et oleks võinud vanad ma- jad ikkagi alles jätta.

Ramin on suurte linnade ja urbaniseerumise vastu, ta meelest linnad ei funktsioneerii nii täiuslikult kui elu väiksemates sootsiumides. Tartu linna pole tema sõnul kõrgehitisi üldse vaja ja uued majad, mida sinna kesk- linna praegu ehitatakse, ei kan- nata kriitikat. Jubedad on ka nn põllu- ehk uusarendused. Aga kõike säärast näeb muidugi ka mujal maailmas.

Kadriann Saar

kadriann@greengate.ee

Reelika Laks unistab võsavillemitest

Kadri Pulk
kadripulk@gmail.com

Kunstnik Reelika Laksi maalid huntide ja maastikega on praegu vaadata Luua mõisas. Kokku on lepitud järgmine hundi-maalide näitus Saaremaal Vilsandi looduskaitseala keskus Loona mõisas.

Kohtume kunstnik Reelika Laksiga kokkulepitult ja samas poolkogemata suures toidupoes.

«Vaatan inimesi ja nende ülekujutatud ostukärsid ning mul tekib küsimus, kus see masu on?» tunnistab kunstnik. «Olen püüdnud võtta oma tarbimise nii väikseks kui võimalik, et kirevad pakendid risustaksid maailma vähem. Ostukeskuses tunnetan, kuidas inimestel pole kontakti maaga – näen järjekorras ripsmepikendustega tibusid kui Milano südalinna ja mehi, kes käivad, tutid peas ja roosa lips ees. Muidugi on mood kunst ja vägev nähtus, aga mingi mõistlikkus võiks jääda. Neid inimesi, kes ei pane maski kätt mulda, on palju saanud.» keerab naine jutu sinna, mis tal südamele – maale.

Ilmar Rootsi raamatu abil

Reelika Laks, kunstnikunimega Relska, on Tartu Kõrgema Kunstikooli haridusega maalikunstnik. Tänavaelust tutvustab ta end maanaisa ja loomapidajana, kes maalib ka, «kui muud tegemised vähegi võimaldavad». Algusest peale on tema piltides oluline koht huntidel. Nad tulevad naise maalidele ise – piisab sellest, kui sissepoole vaadata.

«Lapsena nägin sageli unes hunte – ma söitsin nende seljas ja nad olid kui minu kaitsjad. Hiljem, kui elasin Ameerikas ja Saksamaal, tekkis võimalus nende elu põhjalikumalt uurida – lugesin kõike, mida kätte sain,» räägib Relska, endal sõrm Ilmar

Huntkoer Possum

Possum (pildil) on hundikoer kokku- ja lahkukirjutatult. Selle valge näo, sorgus saba ja kollaste silmadega koerapreili vanaisa oli *Canis lupus* – Eesti metsade tavaline hunt. Teadjate hinnangul on harilikult koera ja hundi hübriididel soest ema ja koerast isa, aga Possumi eellaste seas oli asi vastu-pidi.

Possumi ema hundiga ei sarnane. Eriliselt siidjas karv, hele nägu ja tavatu silmavärv sai nähtavaks Possumis ehk siis üks põlv hiljem. Nagu kirjeldavad Maris Hindrikson, Peep Männil ja Urmas Saarma septembrikuu Eesti Looduses, on huntkoera tunnuste seas üks märgatavamaid nende inimpelglikkus. Niisamuti on Possumiga, kes igal võimalusel pererahva külaliste eest põgeneb.

Ja ega haukumisega ka kiita ole – algul huntkoer ainult ulus, kuid pikapeale õppis ta küla-koerte eeskujul siiski haukuma. Possumi õde Mimi, kes elab ühes Mulgimaa peres, ei haugu senini.

Relska tunnistab, et Possum kipub metsa. «Panen ta ööseks alati majja kinni, sest muidu on ta läinud,» räägib huntkoera perenaine. Kui Possum võimalusel siiski metsa pageb, tuleb pererahval teda otsima minna. «Ta istub ühe koha peal ja vaatab. Tavaliselt istub ta kuskil võsas,» kirjeldab Relska. «Kui mina teda hüüan, siis ta on vait. Ja kui mina jään vait, siis tema ulub, aga juurde ei tule. Alles siis tunneb Possum mu ära ja hakkab end liigutama, kui jõuan 4–5 meetri peale, mitte enne.»

Relska naerab ja kinnitab, et juhul, kui ta suudab õpetada Possumi taltsaks koeraks, siis võib talle pikemalt mõtlemata ordeni anda, sest loom on nii raske iseloomuga.

Rootsi hundiraamatu vahel järke pidamas.

Relska ütleb, et hundil metsas ja tema piltide peal ei ole mingit vahet – emotsiooni kandjad on nad tema jaoks mõlemad.

«Pildi peal maalin nad nagu enda juurde, sest metsahunt on minu jaoks kättesaamatult kauge muinasjutt, legend, pärimus...» jääb lause lõpetamata.

Nii vaatavadki Relska maa-

lidelt hundid vastu – küll ühe silma ja poole ninaga, küll kogu suuruses ja ilus. Ent kõiki kunstniku töid kannab salapära, mis vaataja pildi külge naelutab ja mõtted omatahtsi ekslema viib.

Relska tunnistab, et ta enda jaoks pole päris selge, miks temast ühel päeval jahimees sai. Ehk jahinaine. Oli see kirev hundi kombel jahti pidada või tohtu soov hundi kohata, seda ta päris kindlalt

Kunstnik Reelika Laks ning tema hundimaal.

Huntide maalimisest kunstnik niipea ei loobu. «Pean seda tegema nii kaua, kuni nad on mulle endale selgeks maalikud,» arvab Relska.

Kadri Pulk

ju metsas joosta, et loom üles leitaks. Ja siis lastakse vigastatud loomal valu käes piinelda. See on minu arvates kõige õudsem asi, mis loomaga jahil teha saab,» kinnitab Relska.

Naine näitab katkendit Ilmar Rootsi raamatust «Tuli susi soovikusta», kus rahvapärilisest tuntud hundipelg pani Venemaa inimesi oma hirmus huntide kätemaksu ees kohutavalt käituma. Nii vigastati leitud kutsikate jalad, sest neid tappa ei julgetud. Hirm oli suur, et kutsikate vanemad maksavad kätte.

Soov teda kohata

Relska ütleb, et niisugust inimese käitumist ta ei mõista, ja ohkab, sest jahipidamine tähendab tema arvates sootuks midagi muud.

«Enamasti ei nähta seda, mida jahimees enne ja pärast jahti metsas teeb. Näiteks varustavad jahiseltsid söötmisskohti söödaga, jälgivad metsloomade soolakuid, puhastavad metsasihte jne. Dilemma

jahimeeste ja maaomanike vahel laheneks mõnigi kord kergemalt, kui metsaomanikud oma metsi vähemalt nii palju hooldaks, et need oleksid jahimehele läbipääsetavad,» arvab naine. Nende metsaomanike noorendikud aga, mis jahilade hulka ei kuulu, kannatavad sageli enam kui need, kus jahti peetakse.

«Ära unista asjadest, sest need võivadki sulle juhtuda. Nad tulevad sulle kätte ja siis ei tea, mida peale hakata,» muigab Relska, kui ta räägib oma koerast Possumist. Possum on huntkoer – keerule loomu, põneva välimuse ja pelgliku käitumisega nagu koera ja hundi hübriidid ikka.

Relska ütleb, et üks suur unistus, millest ta loobuda ei suuda, on soov hundi metsas kohata. «Arvatavasti ma teda jahil lasta ei suudaks, vaid lihtsalt vaataksin teda. Aga kui hunt mu loomi tuleks murdma, koeri võtma või veiseid kimbutama, siis laseksin küll.»

ROHELINE UUDIS 100 AASTAT TAGASI

Nuustakult. 5. okt. peeti sügisest laata, mis kariloomade ja hobuste poolest üsna rikas oli; hinnad olivad kaunis odavad.

Imekspanemiseväärne rohkesti oli õunu müüa toodud, hinnad väga odavad; teisi aiawilju oli vähem, hinnad sugu kallimad. Meie õunte rohkus näitab selgesti, et meie aiad hästi ei ole sisse seatud: suveõunu on liiga palju, kuna hilisemaid sortisid koguni vähe on. Kas ei saaks rohkem suveõunte hulka mõnel teisel teel tarvitada, näituseks kuiwatamise läbi jne.? Meie põlluteadlased, aiatöö-tundjad ja seltsid peaksivad siin rahwale ruttu appi astuma.

(Postimees, 8. oktoober 1909)

21. sajandi elu: tervishoiu mitu palet

Katrin Idla
katrin@greengate.ee

Teadmine inimese organismi ja tervise kohta pole iialgi lõplik. Mida rohkem arenevad analüüsiseadmed, seda täpsemalt saame teada seostest, ainetest ja mõju-dest, mis on meie tervise ja heaolu aluseks. Mida rohkem areneb arvutustehnika ja vastavad füüsikalised ja matemaatilised mudelid, seda rohkem oskame märgata seoseid tervise ning keskkonna vahel.

Hea elukvaliteet ja kõrgem eluiga toovad meie ellu ka haigusi ja häireid, mille leevendamine muutub keerukamaks. Tänapäevane medikamentidega ravist ütleb, et ravimid on igatahes mürgid. Lahjendatud küll,

kuid mürgid, tappes siis seeni, viirusi või baktereid või sekkudes tugevalt ainevahetuse muul moel, näiteks korrast läinud rakke hävitades, nagu see keemilises vähiravis toimib.

Inimesel ei ole alati võimalik leppida tõsiasjaga, et nõrgenenu peab lahkuma. Seisame aina enam nii kultuuri kui ka mälu ja teadmiste säilimise eest. Ratas-oolid, robotid, südamestimulaatorid, tehisorganid, erinevad tugisüsteemid ja palju muudki muudavad inimest aina rohkem ja rohkem küberneetiliseks organismiks. 21. sajandi suureks ülesandeks on aga inimese närvisüsteemi ja aju kohandamise oskus. Selleks, et oleks, mis küberneetilist keha juhiks, aga veelgi oluli-

sem, et oleks, mis kultuuri ja mälu kannaks. Võitlus vananemisega pole mitte niivõrd võitlus kortside või liigesevaludega, vaid ennekõike võime oma unikaalset närvisüsteemi võimalikult pikalt toimimas hoida. Teadmisi lisan-dub siin kiiresti ja ka eest-laste abiga. Mart Saarma juhitud töörühm on avasta-

nud protsesse ja aineid, mis suudavad toimida närvisüsteemi taastavalt, ning nende töö võiks lähimas tulevikus pretendeerida ka Nobeli preemiale.

Eelmise sajandi keskpaigas arvati ajakirjas Popular Mechanics: on võimalik, et kunagi hakkavad arvutid kaaluma isegi alla tonni! Vaevalt ei siis keegi uskus, et arvuti on vaat et kolmandiku maa elanike taskus. Nii väitnud oleks kergemal juhul nimetatud utopistiks... Digitaliseeritud maailm, teadmised, kultuur ja majandus imbuvad kõikjale ning sama ootab ees ka meditsiini. Ka selle muutuse lõpptulemus pole mitte ülikallis ravi väheste jaoks, vaid vastupidi: uutel teadmistel põhinevad lahendused paljude jaoks.

Roheline Värav annetab Musta Lamba ordeni majandusminister Juhan Partsi-le, kelle juhitud žürii pani kokku sellised hindamiskriteeriumid, mille alusel omistati 15. septembril Estonia kontserdisaalis pidulikult Eesti 2009. aasta Ettevõtluse Auhind põlevkiviõli tootjale VKG Oil ning naftaimportijale Mazeiki Nafta Trading House.

Kui Eesti Vabariigi tunnustuse edukuse ja ettevõtlikkuse eest pälvib kütuseäri, näitab see ilmekalt, kus meie majanduse arengutase tege-likult on.

Teadmistepõhise Eesti loosung tundub nende autasude taustal vaid kättevarju-na raha lõputule võimule inimeste üle.